

Dr. Nurullah ÇETİN

Rus-Çin Kışkacında
PAMİR
KIRGIZLARI
Göç, Sürgün ve Mücadele

FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2025

Nisan 2025

ISBN: 978-625-5957-48-1

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com

bilgi@filizkitabevi.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Pamir Kırgızları, tarih boyunca büyük güçlerin politikalarından doğrudan etkilenmiş, zorunlu göç ve yer değiştirme süreçleriyle şekillenen bir topluluktur. Coğrafi olarak izole bir bölgede yaşamaları, onları hem siyasi hem de toplumsal dönüşümler açısından farklı bir konuma yerleştirmiştir. Sovyetler Birliği, Çin, Afganistan ve Pakistan gibi devletlerin sınır bölgelerinde bulunmaları, jeopolitik rekabetin merkezinde kalmalarına yol açmış, bu durum onların yerleşim düzenlerini ve sosyo-ekonomik yapılarını sürekli olarak değiştirmiştir. Bölgesel güçlerin uyguladığı politikalar, Pamir Kırgızlarının toplumsal yapısını dönüştürmüş, zorunlu göçler ise geleneksel yaşam biçimlerine derin etkiler bırakmıştır. Bu süreçte topluluk, kültürel kimliğini koruma mücadelesi verirken, aynı zamanda aidiyet algısını yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Göç, yalnızca mekânsal bir hareketlilik değil, aynı zamanda kimlik ve toplumsal yapının dönüşümünde belirleyici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla, Pamir Kırgızlarının tarihî deneyimleri, bölgesel güçlerin müdahaleleri, siyasi baskılar ve toplumsal dinamikler çerçevesinde ele alınmalıdır.

Bu eser, Pamir Kırgızlarının tarihsel ve siyasi dönüşümlerini disiplinler arası bir bakış açısıyla incelemektedir. Bölgedeki büyük güçlerin politikaları, topluluğun sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde uzun vadeli etkiler bırakmış, göç süreçleri bireysel ve kolektif hafızanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çalışmada, tarihsel analiz yöntemi kullanılarak bölgedeki siyasi ve toplumsal dönüşümlerin etkileri değerlendirilmiş, saha araştırmaları ve sözlü tarih yöntemiyle göç süreçlerinin bireysel ve toplumsal boyutları ele alınmıştır. Karşılaştırmalı tarih yaklaşımıyla Pamir Kırgızlarının göç deneyimi benzer tarihsel örneklerle ilişkilendirilerek geniş bir çerçevede analiz edilmiştir. Ayrıca, tarihsel sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinden yararlanılarak topluluğun kültürel sürekliliği, kimlik algısı ve ekonomik faaliyetleri çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Göç, sürgün ve siyasi baskıların etkilerini anlamak adına yazılı belgeler, sözlü anlatılar ve etnografik gözlemler bir arada ele alınarak bütüncül bir çözümleme sunulmuştur.

Pamir Kırgızlarının tarihsel süreçlerini anlamak için nitel araştırma yöntemleri temel alınmış ve farklı bilimsel disiplinlerin katkıları bir arada değer-

lendirilmiştir. Tarihsel analiz yöntemi çerçevesinde, bölgedeki siyasal ve toplumsal dönüşümlerin uzun vadeli etkileri ele alınarak, dönemin özgün dinamikleri ışığında incelenmiştir. Saha araştırmaları ve sözlü tarih yöntemi kullanılarak göç süreçlerinin bireysel ve toplumsal etkileri değerlendirilmiş, topluluğun hafıza ve kimlik inşa süreçleri derinlemesine analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı tarih yöntemi çerçevesinde, Pamir Kırgızlarının göç ve sürgün deneyimleri benzer topluluklarla ilişkilendirilerek geniş bir bağlamda ele alınmıştır. Ayrıca, tarihsel sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinden yararlanılarak topluluğun kültürel sürekliliği, kimlik algısı ve ekonomik yapıları çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, göç, sürgün ve siyasal baskıların yarattığı etkileri anlamak için yazılı belgeler, sözlü anlatılar ve etnografik gözlemler bir arada kullanılarak kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Eserin kaynak tabanı, tarihsel belgeler, saha araştırmaları, süreli yayınlar ve akademik literatürden oluşmaktadır. Pamir Kırgızlarının yaşadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri anlamak için sözlü tarih anlatıları ve yazılı belgeler detaylı bir biçimde analiz edilmiştir. Topluluğun tarihsel hafızasını ve kimlik bilincini anlamak açısından önemli bir veri kaynağı sunan saha araştırmaları, göç süreçlerinin tarihsel bağlamda değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Akademik çalışmalar ve tarihsel kaynaklar, göç dinamiklerinin daha geniş bir çerçevede ele alınmasını mümkün kılmıştır. Kaynak gösterimi akademik standartlara uygun olarak düzenlenmiştir. Eserin 'Kaynakça' bölümünde Rusça kaynaklar Latin alfabesiyle verilmiştir. Arşiv belgeleri, yazılı kaynaklar ve saha araştırmaları kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

Eserin ortaya çıkmasında beni cesaretlendiren, değerli katkılarıyla yol gösteren ve varlığını her daim hissettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu'na teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca bana rehberlik eden, bilgi ve tecrübeleriyle akademik gelişimime katkı sağlayan bütün hocalarıma müteşekkirim. Ayrıca, her anlamda hayatıma değer katan, fedakârlıklarıyla yanımda olan ve sevgileriyle güç veren aileme sonsuz minnettarım. Özellikle kıymetli annem Çiçek Çetin'in engin sevgisi, fedakârlığı ve desteği, bu eserin tamamlanmasında en büyük motivasyon kaynağım olmuş, varlığıyla bana daima güç vermiştir.

Dr. Nurullah ÇETİN

05.03.2025

Bahçelievler/İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM PAMİR BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Pamir Coğrafyası ve Fiziki Çevre	11
1.1.1. Pamir: Coğrafi Sınırlar ve Jeopolitik Konum	11
1.1.2. Su Kaynakları ve Ekolojik Yapı	15
1.2. Pamir Bölgesinin Tarihsel ve Siyasi Gelişimi	20
1.2.1. Pamir'in Erken Dönemleri.....	21
1.2.2. Büyük Güçlerin Gölgesinde Pamir	24
1.3. Pamir Bölgesinde Demografik Yapı ve Ekonomik Faaliyetler	32
1.3.1. Etnik Yapı ve Toplumsal Dinamikler	33
1.3.2. Ekonomi ve Kültürel Yaşam	37

İKİNCİ BÖLÜM SINIRLARIN ÖTESİNDE: PAMİR KIRGIZLARI

2.1. Rusya'nın Türkistan'daki Yayılma Süreci ve Pamir Bölgesi	45
2.1.1. Rus İmparatorluğu ve Pamir: Türkistan'daki Genişleme Politikası	46
2.1.2. Büyük Oyun: Rusya ve Britanya'nın Pamir'deki Rekabeti	54

2.2. Sovyetler Birliği Döneminde Pamir Kırgızları	61
2.2.1. Sovyet Yönetiminin Türkistan'daki İlk Politikaları	62
2.2.2. Sovyetler Birliği'nin Pamir Bölgesindeki Hâkimiyet Politikaları	65
2.3. Devrimler Çağında Pamir Kırgızları	73
2.3.1. Çin Komünist Devrimi ve Pamir Kırgızları	73
2.3.2. Afganistan'da Sevr Devrimi Sonrası Pakistan'a Zorunlu Göç	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ VATAN: ULUPAMİR

3.1. Pamir'den Ulupamir'e: Türkiye'de İskân Süreci	87
3.1.1. Anadolu'da Bir Kırgız Köyü	87
3.1.2. Ulupamir'in Coğrafi ve İklim Özellikleri	94
3.2. Ulupamir Kırgızlarında Toplumsal ve Ekonomik Dönüşüm	96
3.2.1. Toplumsal Örgütlenme ve Geleneksel Yapılar	97
3.2.2. Ekonomik Yapı ve Geçim Kaynakları	103
3.3. Ulupamir Kırgızlarında Kültürel Kimlik ve Dini Hayat	107
3.3.1. Kültürel Kimliğin İnşası ve Korunması	108
3.3.2. Dini Hayatın Toplumsal Yapıya Etkisi	119
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	131
EKLER	141
EK-1: Pamir Kırgızlarının Göç Hareketleri	141
EK-2: Kırgız Konar-Göçer Yaşamının Görünümü	142
EK-3: Ulupamir Köyünden Genel Bir Görünüm	143
EK-4: Rahmankul Han'ın Mezarı ve Çevresinin Görünümü	144
EK-5: Ulupamir Köyünde Kırgız Halkına Dair Görünümler	145
EK-6: Ulupamir Köyündeki Kırgız Çocuklarına Dair Bir Görünüm	146

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
- a.g.m.** : Adı geçen makale
- a.g.t.** : Adı geçen tez
- APRF** : Arhiv Prezidenta Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Devlet Bařkamu Arřivi)
- Bkz.** : Bakınız
- C.** : Cilt
- CBA** : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arřivi
- ev.** : Çeviren
- eka** : Vserossiyskaya rezviaynaya Komissiya Po Borbe s Kontrevolyütsiei i Sabotajem (Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele İçin Tüm Rusya Olaęanüstü Komisyonu)
- D.** : Delo
- DN** : Desimal No
- Ed.** : Editör
- F.** : Fond
- FN** : Fihrist No
- GARF** : Gosudarstvennyy Arkhiv Rossiyskoy Federatsii (Rusya Federasyonu Devlet Arřivi)
- Haz.** : Hazırlayan
- l.** : List
- NKVD** : Narodniy Komissariat Vnutrennih Del (İçiřleri Halk Komiserlięi)
- RGASPI** : Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Sotsialno-Politicheskoy Istorii (Rusya Devleti Sosyo-Politik Tarih Arřivi)

VIII

OGPU : Obyedinennoye Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye
(Birleşik Devlet Siyasi İdaresi)

Op. : Opis

V. : Volume

T. : Tom

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

S. : Sayı

ss. : Sayfa sayısı

YN : Yer No